

Solveig Osborg Ose
Hans Jacob Busch

HMS

i offentlig sektor

FOREBYGGING AV SYKEFRAVÆR
OG TIDLIG AVGANG FRA ARBEIDSLIVET

HMS I OFFENTLIG SEKTOR

SOLVEIG OSBORG OSE OG HANS JACOB BUSCH

HMS I OFFENTLIG SEKTOR

FOREBYGGING AV SYKEFRAVÆR OG TIDLIG AVGANG
FRA ARBEIDSLIVET

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2020

1. utgave, 1. opplag 2020

ISBN 978-82-05-52240-4

Omslagsillustrasjoner: HAVE A BOOK

Omslagsdesign: HAVE A BOOK

Layout: Bøk Oslo AS

Sats: HAVE A BOOK

Brødtekst: Minion Pro 10,5/15 pkt

Papir: Amber graphic 90 g

Trykk: Dimograf, Polen 2020

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven
eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR,
interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i
strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning,
og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord

Det er behov for å tenke nytt om HMS i offentlig sektor, og særlig på arbeidsplasser der oppgavene tilsier at de ansatte eksponeres for folk. Dette er i seg selv ikke helse-skadelig, men det kan bli det. Det høye sykefraværet tyder på at HMS-arbeidet ikke fungerer godt nok, og at det er mye arbeidsrelatert sykefravær som det ikke arbeides med å forebygge i tilstrekkelig grad.

HMS i offentlig sektor har i altfor stor grad adoptert det tradisjonelle HMS-arbeidet fra industrien, bygg og anlegg og petroleumssektoren. Det er helt andre risikofaktorer for ansattes helse og velferd i offentlig sektor, og særlig i de kvinne-dominerte yrkene.

I denne boken forsøker vi å bidra til et fornyet HMS-arbeid i denne delen av offentlig sektor. Målet med boken er at ansatte på arbeidsplasser som yter tjenester til folk, får et bedre vern enn de har i dag. Vi har i de siste årene holdt mange foredrag, og vi ser starten på en bevegelse der flere arbeidsplasser har fornyet arbeidet og nå i større grad jobber med de riktige risikofaktorene. Særlig har området vold og trusler, seksuell trakassering og håndtering av konflikter fått større oppmerksomhet de siste årene, og dette er viktige risikofaktorer i mange av de offentlige tjenestene. Men det gjenstår likevel en del arbeid før de riktige risikofaktorene kobles til det systematiske HMS-arbeidet.

Boken omfatter særlig helse- og velferdstjenestene, dvs. kommunale tjenester som sykehjem, hjemmetjenester, grunnskoler, barnehager og sykehus. Men mye av innholdet i boken vil være relevant for andre deler av offentlig sektor og for resten av arbeidslivet, og særlig for yrker der en del av jobben er å forholde seg til mennesker.

6 FORORD

Samarbeidet mellom forfatterne startet i 2012 da Hans Jacob var leder for Arbeidsmiljøenheten i Trondheim kommune, og Solveig var prosjektleder for et følgeforskningsprosjekt om sykefravær og arbeidsmiljø i kommunale enheter. Vi har siden dette jevnlig diskutert HMS i offentlig sektor, og basert på disse diskusjonene har teksten i boken gradvis blitt til.

Solveig Osborg Ose og Hans Jacob Busch

Trondheim, 27. mars 2020

Innhold

KAPITTEL 1 INNLEDNING	11
1.1 Bakgrunn	11
1.2 Det komplekse sykefraværet	13
1.3 Akkumulert belastning	14
1.4 Verdsetting av ansatte	16
1.5 Helse, miljø og sikkerhet	17
Prinsipper for vern og sikkerhet	17
Et vern i arbeidslivet	18
Et historisk perspektiv	19
Krav om internkontroll	20
1.6 HMS i offentlig ikke-industriell virksomhet	21
1.7 Helse- og velferdstjenestene	22
Status i HMS-arbeidet	22
Mål om et potent HMS-arbeid	23
1.8 Det unødvendige sykefraværet og sykelønnsordningen	24
1.9 Den viktige vernelinjen forsvinner	25
1.10 Oppsummering	25
KAPITTEL 2 HMS – VIKTIGE BEGREPER	27
2.1 Eksponering	27
2.2 Risikofaktorer	29
Fysiske faktorer	30
Kjemiske faktorer	31
Biologiske faktorer	32
Ergonomiske faktorer	33
Organisatoriske faktorer	34
Psykososiale faktorer	35
Relasjonelle og emosjonelle faktorer	39
2.3 Yrkesgrupper med høye emosjonelle krav	41
2.4 Sjelden føre var, og ofte etter «snar»	44

8 INNHOLD

2.5	Å bære havre til en død hest	46
2.6	År 2030 – en hypotese	48
2.7	Oppsummering	51
KAPITTEL 3 RISIKOFAKTORER I OFFENTLIGE TJENESTER		52
3.1	Kartlegging i tjenestene	52
3.2	Sykehjem, bo- og servicetilbud og hjemmetjenester	53
3.3	Barnehager	56
3.4	Grunnskoler	59
3.5	Sykehus	62
3.6	Tjenester innen psykisk helse- og rusarbeid	64
3.7	Barnevernstjenester	66
3.8	Helsestasjoner	68
3.9	Kulturenheter	69
3.10	Habiliteringstjenester	70
3.11	NAV-kontor	71
3.12	Universitetsadministrasjonen	72
3.13	Andre enheter	73
3.14	Oppsummering	74
KAPITTEL 4 RELASJONELLE OG EMOSJONELLE RISIKOFAKTORER		75
4.1	Eksposering for folk	75
4.2	Emosjonell dissonans	76
	Rollekonflikt som årsak	77
	En tragisk hendelse og emosjonell dissonans	78
4.3	Etiske dilemmaer	79
4.4	Formelle og uformelle forventninger	80
4.5	Privatisering av ansvar	81
4.6	Ulik toleranse	82
4.7	«Kokt frosk»-syndromet	83
4.8	Volds- og trusselhendelser i grunnskolen	83
4.9	Dette må du tåle	84
4.10	Debriefing etter alvorlige og mindre alvorlige hendelser	85
4.11	Oppsummering	86
KAPITTEL 5 HELSEPROBLEMER AV RELASJONELT OG EMOSJONELT ARBEID		87
5.1	Normale reaksjoner	87
5.2	Psykiske lidelser og plager	89
5.3	Smittet av vold	89
5.4	Emosjonell utmattelse	91
	Arbeid med traumer og lidelse	91
	Symptomer på å være utmattet av medfølelse	93
5.5	Posttraumatisk stresslidelse (PTSD)	96

5.6	Årvåkenhetsbelastning	96
	Skolen	97
	Barnehagen	99
	Årvåkenhet – belastning, slitasje og tretthet i skole og barnehage?	100
5.7	Nærmere om belastning som risikofaktor	102
	Slitenhet	102
	Tretthet	102
5.8	Frykt som risikofaktor	103
5.9	Skam som risikofaktor	104
5.10	Stress som risikofaktor	106
5.11	Oppsummering	107
KAPITTEL 6 Å VÆRE LEDER I OFFENTLIG SEKTOR		108
6.1	Det viktige skillet mellom offentlig og privat sektor	108
6.2	Noen fellesnevnerne for ledere i offentlig sektor	109
6.3	Hva kan fremme og hva kan hemme	112
6.4	Bunnlinjen i offentlig virksomhet	115
6.5	Varsler versus avvik	116
6.6	Oppsummering	118
KAPITTEL 7 ARBEIDSTID SOM RISIKOFAKTOR		119
7.1	Bakgrunn	119
7.2	Utpøving av 12-timersvakter blant sykepleiere i sykehus	120
	Tidligere forskning på 12-timersvakter	120
	Metode	123
	Resultater	125
	Diskusjon	132
	Konklusjon	137
7.3	Oppsummering	137
KAPITTEL 8 KJENTE RISIKOFAKTORER, MEN DÅRLIG VERN		139
8.1	Ikke godt nok vern	139
8.2	Sykefraværet i Norge	140
8.3	Sykefravær i ulike næringer	141
8.4	Nærmere om sykefravær i kommunene	144
8.5	Bruk av bedriftshelsetjenester	146
8.6	Motivasjon og engasjement	147
8.7	Reguleringer på HMS-området virker	148
8.8	Risikofaktorer i helse- og velferdstjenestene	149
	Vold og trusler om vold	150
	Uønsket seksuell oppmerksomhet	151
	Konflikter på arbeidsplassen	152
8.9	Oppsummering	154

KAPITTEL 9 HVORDAN FÅ TIL SYSTEMATISK HMS-ARBEID?	155
9.1 Ledere må ta ansvar	155
9.2 Verneombud og arbeidsmiljøutvalg	156
9.3 HMS og vitenskapelige retninger	157
9.4 HMS, kunnskaping og metoder	158
9.5 Data og informasjon	161
Data	161
Informasjon	161
9.6 Læringsprosesser	162
9.7 Refleksjon, diskusjon og kvasiprosesser	163
Refleksjon	163
Diskusjon	164
Kvasiprosesser	164
9.8 Arbeidsprosesser – hvordan etablere systematisk vern og ettervern	165
9.9 Hva «vet» vi?	166
Arbeidsmåter («metoder») for HMS-grupper	167
9.10 Kunnskapsprosesser sammen med alle ansatte – viktig for gode prosesser	168
9.11 Ladestasjoner og ladende kultur	169
9.12 Oppsummering	176
KAPITTEL 10 HISTORIER FRA VIRKELIGHETEN OG HMS-TILTAK	177
10.1 Hjemmetjenester	177
10.2 Barnehager	179
10.3 Grunnskolen	181
10.4 Tjenester innen psykisk helse	185
10.5 Barnevernkonsulentene	186
10.6 Mulighet for oppsigelse av sykmeldte – arbeidsrettssaker	188
10.7 Oppsummering	189
REFERANSER	190
VEDLEGG: ARBEID SOM KAN MEDFØRE FARE FOR Å BLI UTSATT FOR VOLD OG TRUSSEL OM VOLD	194